

Vlaams
Parlement

ingediend op **289** (2014-2015) – Nr. 1
13 maart 2015 (2014-2015)

Verslag van de gedachtewisseling

namens de Commissie voor Onderwijs
uitgebracht door Jos De Meyer

over de nieuwe Schoolgebouwenmonitor 2013

Samenstelling van de commissie:

Voorzitter: mevrouw Kathleen Helsen.

Vaste leden:

mevrouw Vera Celis, de heer Koen Daniëls, de dames Ingeborg De Meulemeester, Kathleen Krekels,
de heer Kris Van Dijck, mevrouw Miranda Van Eetvelde;
de heren Jos De Meyer, Jenne De Potter, Jan Durnez, mevrouw Kathleen Helsen;
mevrouw Ann Brusseel, de heer Jo De Ro;
de dames Caroline Genez, Tine Soens;
mevrouw Elisabeth Meuleman.

Plaatsvervangers:

de heer Peter Persyn, mevrouw Grete Remen, de heren Axel Ronse, Willy Segers,
de dames Ann Soete, Manuela Van Werde;
de dames Caroline Bastiaens, Sabine de Bethune, Vera Jans, Katrien Schryvers;
de heren Jean-Jacques De Gucht, Francesco Vanderjeugd;
de dames Ingrid Lieten, Katia Segers;
mevrouw Elke Van den Brandt.

Toegevoegde leden:

mevrouw Barbara Bonte.

INHOUD

I. Inleidende situering door mevrouw Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Onderwijs.....	4
II. Inleidende toelichting door de heer Jean Eliaerts, afgevaardigd bestuurder AGION.....	5
III. Uiteenzetting door de heer Geert Leemans.....	5
IV. Afsluitende beschouwingen door mevrouw Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Onderwijs.....	9
V. Bespreking.....	9
1. Vragen en opmerkingen van de leden	9
1.1. Tussenkost van de heer Koen Daniëls	9
1.2. Tussenkost van de heer Jan Durnez.....	10
1.3. Tussenkost van de heer Jos De Meyer.....	10
1.4. Tussenkost van mevrouw Elisabeth Meuleman	11
1.5. Tussenkost van mevrouw Kathleen Krekels	11
1.6. Tussenkost van mevrouw Ann Brusseel.....	11
1.7. Tussenkost van mevrouw Caroline Gennez	11
1.8. Tussenkost van de heer Kris Van Dijck.....	12
1.9. Tussenkost van mevrouw Kathleen Helsen	13
2. Antwoorden van de vertegenwoordigers van AGION en van minister Hilde Crevits.....	13
VI. Slotreplieken.....	14
Gebruikte afkortingen.....	17
Bijlagen: zie dossierpagina op www.vlaamsparlement.be	

In de Commissie voor Onderwijs werd op datum van donderdag 12 februari 2015 de Schoolgebouwenmonitor 2013 voorgesteld en besproken. Namens het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (AGION) werd daarbij het woord gevoerd door de heer Jean Eliaerts, afgevaardigd bestuurder, en de heer Geert Leemans, stafmedewerker Kennisbeheer en Monitoring. Minister Hilde Crevits gaf een inleidende toelichting en participeerde tevens aan de op de presentatie volgende gedachtewisseling. Er werd gebruikgemaakt van een PowerPointpresentatie die terug te vinden is op de [dossierpagina](#) van dit document op www.vlaamsparlament.be. Ook twee overzichtskaarten 'Scholen van Morgen' met alle DBFM-projecten en alle opgestarte werven en de Schoolgebouwenmonitor 2013 zelf zijn daar terug te vinden. Laatstgenoemd document staat tevens op de website van AGION.

I. Inleidende situering door mevrouw Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Onderwijs

Minister *Hilde Crevits* geeft bij de aanvang van haar inleidende uiteenzetting vooreerst nog mee dat de heer Leemans, die de hier vandaag voorliggende tweede Schoolgebouwenmonitor voorbereidde en uitvoerde, op 28 januari laatstleden promoveerde tot doctor in de sociologie op het proefschrift 'Bouwen voor school en samenleving: een sociologisch geïnspireerde evaluatie van het scholenbouwbeleid in Vlaanderen, 2004-2014' aan de faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen. Ze herinnert er verder aan dat het eerste dergelijke overzicht van de toestand van de schoolgebouwen in alle onderwijsnetten reeds in 2008 werd gepubliceerd.

Het moge duidelijk zijn dat de Vlaamse overheid in het dossier inzake schoolinfrastructuur met twee grote uitdagingen geconfronteerd wordt. De eerste daarvan is de historische achterstand inzake renovatie en onderhoud van schoolgebouwen. Dienaangaande wijst de minister op de aan de gang zijnde inhaalbeweging Scholen voor Morgen. Ter illustratie hiervan verspreidt ze een kaartje met de reeds opgestarte en dra op te starten werven onder de commissieleden. De ouderdom van het huidige scholenpatrimonium noopt tot een dergelijke inhaaloperatie. Een derde van de gebouwen dateert van vóór 1950, 29 percent van vóór 1970 en slechts zes percent is van zeer recente datum.

De vraag naar meer schoolcapaciteit in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, Antwerpen, Gent en andere gemeenten vormt de tweede grote uitdaging waarmee het beleid geconfronteerd wordt. Dienaangaande kondigt ze aan dat in de loop van dit voorjaar de capaciteitsmonitor zal worden gepubliceerd. Het betreft hier een nieuw instrument dat op basis van de geboortecijfers de toekomstige capaciteitsbehoefte voorspelt. Men zal hiermee dus kunnen vooruitlopen op de demografische ontwikkelingen. Verder wordt er intens gewerkt aan het Masterplan Scholenbouw, dat de toestand uit de monitor als vertrekpunt neemt.

De minister streeft er daarbij naar om de systemen die op heden binnen de netten bestaan objectiever, transparanter en duidelijker te maken. Ze laat daarbij nog opmerken dat drie vierde van de aanvragen thans via de korte procedure voor kleine, dringende werken verloopt en dat er weinig ruimte is voor de grote dossiers (grote werken via de standaardprocedure), terwijl de monitor op dat vlak nochtans wel degelijk noden laat zien.

Er bestaat momenteel geen officieel kadaster van de schoolgebouwen in Vlaanderen. De voorliggende monitor gewaagt van 16 miljoen vierkante meter en zo'n 20.000 aparte schoolgebouwen. Ook hier geldt volgens de minister het

adagium 'meten is weten'. Omdat het om belangrijke investeringen gaat, moeten de noden geobjectiveerd worden. Na de nulmeting van 2008 geeft het voorliggende longitudinale onderzoek zicht op de evolutie van kwaliteit, gebruik en beheer. Qua methodologie werd gebruikgemaakt van een grootschalige, wetenschappelijke enquête bij de schooldirecties, met daarin zowel feitelijke als perceptievragen. In het onderzoek werden de resultaten van deze objectieve en subjectieve indicatoren statistisch verwerkt. De minister onderkent daarbij dat het vrijwillige karakter van de deelname een handicap is en vindt het van cruciaal belang om tegen de volgende monitor minstens het inzicht over te brengen dat vrijwillige medewerking alleen maar positief kan zijn, al spreekt ze liever niet van verplichting.

II. Inleidende toelichting door de heer Jean Eliaerts, afgevaardigd bestuurder AGION

De heer *Jean Eliaerts*, afgevaardigd bestuurder van het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs, dankt de commissie omdat AGION hier voor het eerst zijn werk mag komen voorstellen in de Commissie voor Onderwijs. Hij wijst er vooreerst op dat het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs een publiekrechtelijke EVA is, en dus wordt aangestuurd door een raad van bestuur. De missie van het agentschap bestaat erin bij te dragen tot de realisatie van zoveel mogelijk functionele en duurzame onderwijsinfrastructuur in Vlaanderen. De belangrijkste taken zijn de subsidiëring van de schoolinfrastructuur voor het vrij onderwijs en het officieel gesubsidieerd onderwijs via zowel reguliere als DBFM-financiering, waarborgverlening voor de eigen leningen van het vrije net, informatieverstrekking, adviesverlening, ondersteuning en begeleiding van schoolbesturen en ten slotte ook het opzetten en beheren van een efficiënt controle- en meetsysteem.

In de beheersovereenkomst van AGION is voorzien in de ontwikkeling en opvolging van een monitoring- en beleidsevaluatiesysteem. Het is in dat kader dat het agentschap om de vijf jaar een Schoolgebouwenmonitor opstelt, met informatie over de kwaliteit en het gebruik van het patrimonium evenals gegevens over de beschikbaarheid en de behoefte aan ruimte bij onderwijsinstellingen. Na de nulmeting via de Schoolgebouwenmonitor van 2008 is nu voor het eerst vergelijking mogelijk. Afsluitend bevestigt de heer Eliaerts nog dat het onderzoek de vorm van een enquête bij de onderwijsinstellingen had.

III. Uiteenzetting door de heer Geert Leemans

Ook de heer *Geert Leemans*, stafmedewerker Kennisbeheer en Monitoring AGION en auteur van de studie, noemt als algemene beleidsdoelstelling de realisatie en ontwikkeling van functionele en duurzame onderwijsinfrastructuur in Vlaanderen, met schoolgebouwen die het pedagogisch project van de school ondersteunen, die aantrekkelijk zijn en een stimulerende leeromgeving bieden, veilig en comfortabel in gebruik zijn, flexibel en multifunctioneel, kostenefficiënt in realisatie en beheer, milieuvriendelijk, en die in een open relatie tot hun omgeving staan. Hij concludeert dan ook dat het beleid de kwaliteit van schoolgebouwen zeer maatschappij- en onderwijsrelevant heeft gedefinieerd.

Hij overloopt daarna de verschillende onderzoeksvragen. Welke zijn de beleidseffecten die werden gerealiseerd op het vlak van kwaliteit, gebruik, totstandkoming en beheer van de schoolgebouwen? Welke evolutie heeft het schoolgebouwenpark gekend tussen 2008 en 2013? Is het gevoerde beleid effectief? Kan er een oorzakelijk verband worden vastgesteld tussen de toegekende subsidies en de kwaliteit van de schoolgebouwen? Welke rol spelen

de aanpak en de context van bouwprojecten op het terrein? En, last but not least, wordt de beoogde doelgroep effectief bereikt?

De Schoolgebouwenmonitor is mee gebaseerd op een grootschalige enquête bij alle onderwijsinstellingen in Vlaanderen, met uitzondering van de universiteiten en andere instellingen voor hoger onderwijs. Deze (niet verplichte) online-enquête, die netoverschrijdend was, liep van februari tot juni 2013 en haalde een respons van 53 percent van de vestigingsplaatsen. De spreker treedt dienaangaande bij dat men dit laatste percentage – dat overigens lager was dan in 2008 – naar boven zou moeten krijgen. De beoordeling van de kwaliteit van het gebouwenpark gebeurde specifiek vanuit het perspectief van de directies.

Teneinde de beleidseffectiviteit te achterhalen, werden de metingen van 2008 en 2013 vergeleken volgens het bedrag aan subsidies dat men heeft ontvangen en het effect dat deze bedragen hadden op de kwaliteit van het schoolgebouwenpark. Deze vergelijking kon echter alleen voor het gesubsidieerd onderwijs worden uitgevoerd, omdat voor het GO! nog geen cijfers voorhanden waren op het moment van de analyse.

De spreker noemt nog een paar aandachtspunten. De monitor toont vooral cijfers en nodigt uit tot verder onderzoek en reflectie. De mogelijke vertekening door de non-respons van 47 percent werd statistisch geremedieerd. Hij verzekert verder dat de indicatoren zeer grondig onderzocht werden. Er werd daarbij een mix van subjectieve en objectieve indicatoren gebruikt.

Vervolgens overloopt de heer Leemans de onderzoeksresultaten aangaande de beleidseffecten. Het zeer omvangrijke gebouwenpark omvat 16,5 miljoen vierkante meter, wat overeenkomt met 90.000 rijtjeshuizen, of 2,7 maal het volume dat de federale Regie der Gebouwen beheert. Respectievelijk 30 percent, 29 percent en 36 percent werd gebouwd voor 1950, tussen 1950 en 1970, en tussen 1970 en 2007. Bij de slechts 6 percent recente constructies zijn de voorlopige eenheden (de zogenaamde containerklassen) oververtegenwoordigd, hoewel 46 percent daarvan zelf al van voor 1990 dateert en dus verouderd. Hij onderstreept in dit verband dat de percentages gebaseerd zijn op gegevens die door de respondenten zijn verstrekt. Verder is de eigendom gelijk gebleven, terwijl zakelijke rechten als opstal en erfpacht toenamen en huur afnam.

Wat de kwaliteitsbeoordeling door de directies betreft, werden 48 criteria gemeten op niveau van de vestigingsplaats. Voor alle criteria samen (functionaliteit, veiligheid, bouwfysische staat, beleving, kosten en schooldomein) scoort het hele gebouwenpark 64 op 100, wat de spreker duidt als zijnde gemiddeld; dat wil zeggen niet echt goed maar ook niet echt slecht. Wat wel goed uitvalt, is de aparte score voor basiscriteria als brandveiligheid, staat van daken, staat van sanitair, verwarming, verlichting enzovoort. Die score belooft 71 op 100. Voor nieuwe uitdagingen als energiezuinigheid, toegankelijkheid, flexibel gebruik, ICT-integratie en ondersteuning van het pedagogische project, scoort het patrimonium heel wat slechter: 57 op 100. Voor het gebouwenpark als geheel ziet de onderzoeker dan ook geen wezenlijke verandering ten opzichte van 2008. Hoewel het totaalbeeld dus zeer stabiel is, is er wel veel dynamiek op vestigingsniveau: de kwaliteit bleef in 45-50 percent van de vestigingen gelijk, maar er is ook telkens een vierde dat verbeterd en verslechterd is. Een specifieke peiling van de bruikbaarheid van elk apart gebouw op de vestigingsplaats leert dat 53 percent in 2013 als (zeker) voldoende bruikbaar beoordeeld wordt. Tegenover 2008 is er in dat opzicht dus geen verandering. Zoals te verwachten, worden gebouwen naarmate ze ouder worden, als minder bruikbaar beoordeeld.

Wat de verschillende dimensies van het hele patrimonium betreft, scoren veiligheid en hygiëne het hoogst (73,38), gevolgd door gebruikscomfort,

schooldomein, functionaliteit, staat, belevingswaarde en de onderhoudskosten. Zeker dat laatste is problematisch, concludeert de spreker. Het beeld is ook hier echter wel opnieuw zeer stabiel, hetgeen overigens ook geldt voor de meeste van de 48 criteria apart.

Daarna overloopt de spreker de resultaten voor de objectieve indicatoren met betrekking tot energiezuinigheid en -gebruik. Op veel vestigingsplaatsen blijken dergelijke maatregelen niet aanwezig. Meest aanwezig zijn nog dubbel glas en thermostatische kranen, maar qua isolatie is er nog een heel lange weg te gaan. Algemeen kan gesteld worden dat hoe jonger het gebouw, hoe meer aanwezigheid van maatregelen op dit vlak. Het gebruik van gas neemt toe, dat van stookolie af. Alternatieve energiebronnen worden nauwelijks gebruikt (1,5 percent van de vestigingsplaatsen). Ook de maatregelen voor de objectieve factor 'toegankelijkheid' zijn op heel veel plaatsen niet aanwezig, wat leidt tot ontoegankelijkheid. Nog meest aanwezig zijn een drempelvrije toegang (62 percent), aangepaste parkeerplaatsen (58 percent) en signalisatie voor visueel gehandicapten (52 percent).

Op 60 percent van de vestigingen zijn gewone leslokalen volledig bezet, op 28 percent is er zelfs overbezetting. Leegstand en onderbezetting vindt men dus slechts in een zeer kleine minderheid van de vestigingen. Er is een soortgelijk beeld voor refters, turnzalen, sanitair, bergruimtes en administratielokalen, zij het iets minder uitgesproken dan bij leslokalen. Volledige tot overbezetting komt het sterkst tot uiting in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest maar komt ook voor in grootstedelijk gebied, randgemeenten, kleinstedelijk gebied en buitengebied. Het is dus geen fenomeen dat beperkt is tot de grote steden.

Vervolgens toont de spreker een diagram met de kwaliteitsverschillen tussen vestigingsplaatsen onderling. De ongelijkheid blijkt beperkt en is tussen 2008 en 2013 niet toegenomen. De grootste groep zit in de middencategorie (dus niet bijzonder goed, noch bijzonder slecht), wat echter niet wegneemt dat een deel wel degelijk onvoldoende (minder dan 50 op 100) scoort. Voor de basiscriteria is dat 8 percent, voor alle criteria samen 13 percent.

Wat het beheer betreft, vindt men op 71 percent van de vestigingsplaatsen een verantwoordelijke 'gebouwbeheer', en op 74 percent een verantwoordelijke 'opvolging van werken'. Beheersplannen (masterplan, onderhoudsplan, preventieplan en beleidsverklaring veiligheid en gezondheid) zijn in 2013 meer aanwezig dan in 2008.

Het volgende punt is het gebruik van de gebouwen. In 62 percent van de vestigingen worden de gebouwen buitenschools gebruikt, een lichte stijging tegenover 2008. Daarvan is 34 percent geïntegreerd binnen een complex met andere onderwijsinstellingen en 21 percent met niet-onderwijsinstellingen, meestal welzijnsinstellingen. Ook die percentages zijn stabiel tegenover 2008.

Wat de tussen 2008 en 2013 uitgevoerde werken betreft, deed 39 percent van de vestigingsplaatsen aan nieuwbouw of renovatie, 63 percent aan grote onderhoudswerken en in 8 percent gebeurde er een aankoop. De meerderheid van de bouwheren vindt dat hun project aan de oorspronkelijke verwachtingen voldoet. Vooral over de functionaliteit is men meer tevreden dan in 2008. Velen blijven achteraf echter ontevreden over de kosten. Op het einde van de rit blijkt men heel vaak meer te hebben uitgegeven dan verwacht of begroot.

Er is ook nagegaan wat de kritische succesfactoren zijn bij het bouwen van scholen. De meeste criteria voor het plannings-, ontwerp- en bouwproces zoals een planmatige aanpak, een projectdefinitie, professionele begeleiding, een goed bouwteam, goede communicatie en dergelijke worden positief geëvalueerd. De

resultaten tonen ook vooruitgang met betrekking tot de gemotiveerde keuze van een architect. Wel signaleert men dat er nog weinig gelegenheid is om te leren van elkaars ervaringen. Qua informatie-uitwisseling wordt er nog te weinig genetwerkt tussen scholen. De participatie neemt toe, maar blijft hoe dan ook erg beperkt.

Vervolgens stelt de spreker de resultaten op het vlak van effectiviteit voor, zij het zoals hiervoor reeds gezegd, beperkt tot het vrij en het officieel gesubsidieerd onderwijs. Tussen 2008 en 2013 werd 567 miljoen euro toegekend aan bouwprojecten die volledig administratief zijn afgesloten, maar het volledige subsidiebedrag – ongeveer 900 miljoen euro – ligt aanmerkelijk hoger. Op 78 percent van de gesubsidieerde vestigingsplaatsen gaat het om relatief kleine investeringen van minder dan 250.000 euro.

Wat het bereiken van doelgroepen betreft, wordt 73 percent van de grote werken (nieuwbouw, renovatie, grote onderhoudswerken en aankoop) gesubsidieerd. AGION komt dus tussen in de overgrote meerderheid van de gevallen. Scholen met een lagere kwaliteitsscore – en dus grotere behoeftes – krijgen meer toegang tot subsidies en de wachtlijst. Scholen met een duidelijk beleid, goede organisatie, beschikbare expertise en voldoende eigen middelen krijgen insgelijks makkelijker toegang tot subsidies of de wachtlijst. De auteurs van het rapport gewagen dienaangaande van een soort minimattheuseffect.

Daarna toont de heer Leemans een grafiek met de netto-impact van subsidies op kwaliteit, waaruit een direct oorzakelijk verband tussen beide blijkt. De pre-2008 score (de 'voor-meting') wordt hierbij voor verschillende groepen (een controlegroep naast verschillende experimentele groepen) vergeleken met de post-2013 score (de 'na-meting'). Zonder investeringen en subsidiëring gaat de kwaliteit achteruit. Investeren tot 250.000 euro levert lichte vooruitgang of instandhouding op. Bij hogere investeringen (boven de 250.000 euro) wordt duidelijk kwaliteitswinst geboekt op het niveau van de vestigingsplaats. De volgende twee grafieken tonen het effect van het planningsproces en de planningscontext op de kwaliteit. Statistisch blijkt dat de eerder genoemde kritische succesfactoren de kwaliteit significant verhogen. De extra kwaliteitswinst kan in die gevallen zelfs oplopen tot 4 procentpunten. Hetzelfde bijkomende effect geldt voor de kwaliteit van de planningscontext. Een vierde grafiek toont tot slot het uitgesproken positieve effect van de kwaliteit van het planningsproces en de planningscontext op de tevredenheid van de bouwheren over de bouwprojecten.

De spreker komt tot zijn conclusies. Het gebouwenpark is in globa vrij oud: circa 60 percent dateert van voor 1970. Volgens de enquête scoort de kwaliteit van het schoolgebouwenpark 64 op 100. De score is beter voor basiskwaliteiten als veiligheid, hygiëne en woonbaarheid (71) dan voor 'nieuwe uitdagingen' (57). Inzake de kwaliteitsdimensies geldt dat de beste kwaliteitsscore voor veiligheid en hygiëne is, de slechtste voor de kosten van het gebouw. De ongelijkheid van het gebouwenpark blijft beperkt en is niet toegenomen. Het grootste gedeelte zit nog altijd in de middencategorie. Bijna 90 percent van de vestigingsplaatsen is volledig of overbezet. Het subsidiebeleid is wel degelijk effectief, aangezien er een netto-impact van bouwsubsidies op kwaliteit kan worden vastgesteld. De kwaliteit stijgt in functie van de omvang van het subsidiebedrag, maar ook van de kwaliteit van planningsproces en -context.

IV. Afsluitende beschouwingen door mevrouw Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Onderwijs

Minister *Hilde Crevits* stelt dat vooral de cijfers over het buitenschoolse gebruik van het schoolgebouwenpark opvallend zijn. Meer in het bijzonder is het verbazingwekkend dat het percentage tegenover 2008 met slechts 3 percent steeg (tot 62,4 percent). Alles samen genomen is dat niet echt veel. In sommige gevallen is het buitenschoolse gebruik dan ook nog eens zeer occasioneel. Het bedraagt gemiddeld 17 uur per week of 3,5 uur per werkdag. In het weekend komt het zeer weinig voor. De minister stelt vast dat daar dus nog enorm veel winst te boeken valt. Bovendien gaat het vooral om de scholen zelf en een beetje het verenigingsleven, voornamelijk voor sport en spel, kinderopvang, onderwijs en opleiding. De integratie met niet-onderwijsinstellingen is beperkt tot nauwelijks een vijfde van de vestigingsplaatsen. De minister wijst dienaangaande op het regeerakkoord, dat medegebruik in rekening brengt bij het subsidiebeleid, en geeft het voorbeeld dat de bouw van een (duurdere) passiefschool haalbaar wordt als men de infrastructuur breed openstelt buiten de schooluren, ook in het weekend. Ook in de DBFM-dossiers is zonder uitzondering medegebruik opgenomen. Grote uitdaging is om ook het bestaande patrimonium tot meer medegebruik te brengen. Zij noemt in dat verband refecteries, sportzalen, polyvalente ruimtes en zwembaden.

Verder is de minister verrast dat er zo weinig netwerking is en dat men zo weinig goede praktijken deelt. Misschien moet AGION daartoe platforms ter beschikking stellen. In het buitenland zijn alleszins mooie praktijkvoorbeelden te vinden van uitgebreid medegebruik en van ruimtelijke en technische aanpassingen met beperkte middelen.

De minister concludeert verder dat de effecten van het subsidiebeleid zeer duidelijk zijn en dat deze nog versterkt worden door een goed plannings- en ontwerpproces op schoolniveau. Dat laatste zou evident moeten zijn, maar blijkt niet altijd het geval te zijn. Ze erkent dat de overheid mogelijks extra ondersteuning kan bieden ter versterking van het beleidsvoerende vermogen van scholen. Tot slot herhaalt ze haar pleidooi om de scholen duidelijk te maken wat ze aan deelname aan de Schoolgebouwenmonitor hebben en zo de respons op de enquête van AGION te verhogen.

In verband met dat laatst geeft de heer *Geert Leemans* nog mee dat opgebelde niet-deelnemers vooral op taakbelasting en tijdsgebrek hebben gewezen als oorzaken van niet-participatie.

V. Bespreking

1. Vragen en opmerkingen van de leden

1.1. Tussenkoms van de heer Koen Daniëls

De heer *Koen Daniëls* vraagt of er ondertussen wel al financiële gegevens zijn van het GO! om ook voor die onderwijsverstrekker het beleidseffect te meten. Verder had hij ook graag vernomen hoe de (toch wel hoge) non-respons verdeeld is over de onderwijsniveaus en de netten. Hij vraagt ook verduidelijking bij de keuze voor een enquête van directeurs, die toch geen bouwtechnici zijn. Verder peilt hij naar de vervreemding van schoolgebouwen – door verkoop of verhuur – sinds de vorige monitor, en meer algemeen naar de mate van buitengebruikstelling van schoolgebouwen. Is er ook gevraagd naar de juridische ondersteuning bij DBFM? Zijn de kosten van de eerste uitrusting opgenomen, in het bijzonder voor

tso en bso-scholen? Zijn de cijfers voor energie- en onderhoudskosten gecorrigeerd voor prijsstijgingen? Zijn ze gerelateerd aan het aantal leerlingen?

Heeft het – aanzienlijke – gebruik van subsidiemiddelen voor de buitengewone dienst minder impact dan een andere omgang? Hoe moet hij de vraag aan de directeurs over de financiële draagkracht lezen, in het licht van de verschillende soorten inrichtende machten? Wat is de verhouding tussen de chronologie, meer bepaald het uitstellen van investeringen versus actief onderhoud, en de hoogte van het subsidiebedrag? Is de perceptie van directies over bewoonbaarheid, veiligheid en hygiëne ook vergeleken met de inspectieverslagen? Tot slot roept hij nogmaals de vraag op of men wel algemene conclusies kan trekken uit een monitor zonder financiële gegevens van het GO! en met een non-respons van 47 percent.

1.2. Tussenkomsst van de heer Jan Durnez

De heer *Jan Durnez* spreekt zijn waardering uit voor de presentatie van deze feitelijke gegevens in de commissie. Hij had daarbij wel graag vernomen hoe men 'overbezetting' definieert? Wijkt de ouderdom van het woningenbestand globaal genomen af van de vaststellingen die werden gedaan voor de schoolgebouwen? Zijn er eventueel ook regionale verschillen?

1.3. Tussenkomsst van de heer Jos De Meyer

De heer *Jos De Meyer* waardeert ten zeerste de samenvatting die hier werd voorgesteld, maar zou natuurlijk ook wel graag de hele studie lezen. Minister Hilde Crevits antwoordt daarop dat de Schoolgebouwenmonitor 2013 zeer weldra integraal online ter beschikking zal worden gesteld op de website van AGION, maar dat zij de primeur wou geven aan deze commissie.

De heer Jos De Meyer stelt, wat de respons betreft, vast dat de 53 percent die deelnam, relatief tevreden is, maar dat beeld wordt mogelijk vertekend door de hoge non-respons. Het valt immers niet uit te sluiten dat directeurs van scholen met een lage infrastructuurkwaliteit niet graag aan enquêtes deelnemen. Verder hoopt hij dat niet alleen de minister van Onderwijs maar de hele Vlaamse Regering zal kennisnemen van de percentages over de ouderdom van het patrimonium en de uitdaging die dit stelt voor het beleid.

De score voor beheer, gebruik en openstelling vindt hij, alles in acht genomen, nog relatief goed, ook voor wat derden betreft. Een derde van de gebouwen is immers voor 1950 gebouwd, dus op basis van een totaal ander concept, dat zich niet altijd even gemakkelijk leent tot medegebruik zonder bijkomende kosten voor beveiliging en dergelijke. De presentatie was echter te summier om uit te maken of dit anders is voor recentere gebouwen.

Het lid had ook graag meer inzicht gekregen over de verschillen tussen de netten, maar hij begrijpt dat dit moeilijk te beoordelen is als ze niet allemaal cijfers vrijgeven. Het lid informeert wel naar de verschillen tussen onderwijsniveaus, meer bepaald tussen middelbaar onderwijs en basisonderwijs.

Hoe efficiënt vindt men het huidige financieringssysteem? Welke suggesties ter verbetering gaven de bevroagden desgevallend? Werd ook de rol van de Dienst voor Investerings van het Katholiek Onderwijs (DIKO) in de waardering van voorbereiding en begeleiding onderzocht? Is er een verschil tussen scholen die zich wel en niet lieten begeleiden? Verder vraagt de heer De Meyer naar de voortgang bij en de planning voor de capaciteitsmonitor, het masterplan en het kadaster. Allemaal zaken die de minister in haar inleiding vernoemde. Hij verwijst in dat verband naar de motie die het Vlaams Parlement daarover aannam. En,

last but not least, vraagt hij in welke mate de huidige regelgeving en normering nog echt efficiënt en kostenbesparend is, dan wel soms ook kostenverhogend werkt.

1.4. Tussenkomsst van mevrouw Elisabeth Meuleman

Mevrouw *Elisabeth Meuleman* waardeert insgelijks de manier waarop de monitor de toestand in kaart brengt, maar ook zij ziet nog ruimte voor een grotere respons. Wat is verder de stand van zaken in het dossier van de uitbreiding van de borgstelling door AGION bij leningen, van enkel leningen bij klassieke banken naar crowdfunding?

Klopt het dat bouwheren die extra inspanningen willen doen op het vlak van energiezuinigheid een groter deel van de investeringen zelf moeten ophoesten? Moet AGION zijn beleid op dit vlak niet aanpassen en zelf een hoger energiepeil vooropstellen? Wat was het effect van de opname van de aparte subsidiëring van kleine REG-ingrepen in de algemene subsidiepot?

Kan de beperkte participatie aan de planningsfase van – nochtans onmiskenbaar belanghebbende – ouders en kinderen niet gestimuleerd worden door AGION, door haar sterker naar voren te schuiven als voorwaarde of doelstelling? Zij merkt in dat verband op dat onderzoek de relatie tussen de kwaliteit van speelplaatsen en het welbevinden van de leerlingen aantoonde, maar dat aan dat eerste op dit moment geen subsidievoorwaarden zijn verbonden. Moet de overheid ook op dat vlak niet meer stimulerend optreden?

Ook zij kijkt uit naar de volledige studie voor de definitie van '(over)bezetting' en voor details over het buitenschoolse gebruik. Echt multifunctioneel gebruik binnen het idee van de brede school lijkt er nog niet te zijn. Hoe kan de overheid dat stimuleren via subsidiecriteria?

1.5. Tussenkomsst van mevrouw Kathleen Krekels

Mevrouw *Kathleen Krekels* heeft de stellige indruk dat directeurs en scholen, in tegenstelling tot wat de monitor suggereert, wel degelijk goede en slechte praktijken met elkaar delen maar er gewoon niet altijd gevolg aan kunnen geven door wettelijke verplichtingen allerhande. Zo moest de dorpsschool in haar woonplaats na een openbare aanbesteding met een aannemer werken van wie andere scholen hadden doorgegeven dat hij niet voldeed. Zij werpt in dat verband dan ook de vraag op naar de juridische ondersteuning van directies. En mogelijk moeten ook sommige regels herzien worden.

1.6. Tussenkomsst van mevrouw Ann Brusseel

Mevrouw *Ann Brusseel* had graag vernomen of, volgens AGION, de vooruitgang die geboekt wordt in voldoende mate tegemoetkomt aan wat de veroudering van het patrimonium en de demografische evolutie nodig maken. Of zou het allemaal wat sneller moeten gaan? Ziet het agentschap mogelijkheden om een knelpunt zoals de belasting van de directies mee te helpen wegwerken? Het lid neemt verder ook aan dat het ontbreken van de GOI-cijfers louter te wijten is aan het feit dat die koepel een andere werkwijze hanteert en dat de commissie op een ander moment op de hoogte kan worden gesteld van die specifieke stand van zaken.

1.7. Tussenkomsst van mevrouw Caroline Gennez

Met betrekking tot de tabel met de kwaliteitsdimensies, die aantoonde dat de gemiddelde score ongeveer stabiel blijft, vraagt mevrouw *Caroline Gennez* naar

de gemiddelde kosten per school. Kan de inefficiëntie van de uitgaven per school berekend worden? Qua toegankelijkheid heeft 62 percent van de scholen al een drempelvrije toegang gerealiseerd, hetgeen echter ook betekent dat vier op de tien nog altijd niet goed toegankelijk is. Vallen er lokaal mogelijks al noodkreten te horen over de toegankelijkheid, met name in het licht van het M-decreet? Zijn er daarvoor volgens het agentschap grote ingrepen nodig of kan men snel inzetten op kleine ingrepen die nog voor de volledige inwerkingtreding van het M-decreet kunnen worden doorgevoerd? Zijn er verschillen vast te stellen tussen regio's en netten wat de kwaliteit van de vestigingsplaatsen betreft? Is er mogelijk een band met het al dan niet performante karakter van lokale taskforces? Het lid verwijst in dat verband naar haar vroegere functie als schepen van Onderwijs in Mechelen, waar ook mee vanuit de stad en haar administratie, over de netten heen, geprobeerd werd om van heel kortbij opvolging te geven aan trajecten voor onderhoudswerken en nieuwe vestigingsplaatsen.

Het percentage voor buitenschools gebruik (62 percent) is bemoedigend maar alleszins nog voor verbetering vatbaar. Aan welke andere mogelijke gebruiksfuncties – naast de voor de hand liggende zaken als welzijn en onderwijs – denkt het agentschap dan? Hoe kan vanuit infrastructuur het concept van brede school beter in de praktijk gebracht worden en de relatie met de buurt versterkt?

Met betrekking tot hetgeen de scholen aangeven inzake financiële draagkracht bij de uitvoering van de werken staat in de studie dat 23 percent van de scholen verklaart over voldoende middelen te beschikken voor onderhoud, terwijl 32 percent stelt over voldoende middelen te beschikken mits subsidiëring. Dit is een behoorlijk algemene indicatie. Het lid had dan ook graag vernomen of er mogelijks nog meer gedetailleerde cijfers over de financiële draagkracht beschikbaar zijn? Afsluitend stelt het lid – mee in het licht van de kwestie inzake de best practices – de vraag wat nu precies de ideale schoolgrootte is (qua leerlingenaantal en oppervlakte) voor een maximale netto-impact van subsidies op kwaliteit. Met het oog op het opstellen van een toekomstig omvattend capaciteitsplan ware het immers nuttig om te weten op welke schaalgrootte de factoren kost en kwaliteit optimaal met elkaar gecombineerd kunnen worden.

1.8. Tussenkomen van de heer Kris Van Dijck

Hoewel de heer *Kris Van Dijck* de studie bijzonder lovenswaardig vindt, acht ook hij het aantal respondenten relatief laag, al denkt hij dat het net degenen zijn bij wie de zaken in orde zijn, die – vanwege de taakbelasting – niet hebben gereageerd. Hij betreurt dat, want de uitdaging is enorm, zoals ook in het Vlaamse regeerakkoord wordt erkend.

Men kan de evolutie van het medegebruik vaststellen, maar daarmee kent men nog niet altijd de reden. Hij wijst daarbij bijvoorbeeld op kleine scholen die nauwelijks infrastructuur ter beschikking kunnen stellen omdat er alleen maar klasjes zijn. Hij herinnert er tevens aan dat het nog niet zo lang geleden is dat in scholen zelfs geen buitenschoolse kinderopvang mocht worden georganiseerd. Het lid is blij dat dit alvast veranderd is en roept de overheid op ook andere beschotten weg te werken.

Tot slot vraagt hij of het klopt dat studie- en architectenbureaus die opdrachten krijgen van inrichtende machten, in AGION een partner vinden voor richtlijnen en informatie. In zijn ervaring is dat alvast het geval. Welke verbeteringen ziet het agentschap op dit vlak verder nog mogelijk?

1.9. Tussenkost van mevrouw Kathleen Helsen

Mevrouw *Kathleen Helsen*, voorzitter, brengt in het midden dat ze de score voor veiligheid en hygiëne (71 percent – overeenkomstig de studie ook de hoogste score voor wat de kwaliteitscriteria betreft) persoonlijk niet zo hoog vindt. Heeft men dit percentage vergeleken met overeenkomstige scores in andere sectoren? Van de bevraagde scholen die deelnamen aan de enquête gaf 32 percent aan dat ze het moeilijk hebben om het niet-subsidieerbare deel van de kosten op te hoesten. Ziet de onderzoeker een verband tussen grootte van school en bestuur enerzijds en financiële draagkracht anderzijds?

2. Antwoorden van de vertegenwoordigers van AGION en van minister Hilde Crevits

Voor een aantal van de vragen en opmerkingen die geformuleerd werd, verwijst de heer *Geert Leemans* bij de aanvang van zijn antwoord naar een ander onderzoek van zijn hand 'Een realistische evaluatie van het scholenbouwbeleid in Vlaanderen – Logica en coherentie, Effectiviteit, Actiepunten' (januari 2013), waarvoor hij vier jaar geleden zestien experts interviewde en zes focusgroepen organiseerde. Het rapport in kwestie is vrij beschikbaar op de website van AGION. Verder staan ook in het voorliggende rapport gegevens over onderscheidende variabelen zoals onderwijsniveaus, netten, verstedelijkingsgraad en kansarmoede. Hij onderstreept daarbij dat de monitor in de eerste plaats een databank is met informatie over duizenden scholen, die gemeten zijn volgens verschillende indicatoren, die gekruist kunnen worden met elkaar. Niet alle analyses die daarmee mogelijk zijn, zijn echter al uitgevoerd en beschreven in het rapport.

Verder legt de spreker uit dat cijfers voor het GO! inderdaad louter om technische redenen ontbreken. Het gemeenschapsonderwijs werkt namelijk niet met vestigingsplaatsen, zoals AGION, maar met schooldomeinen als eenheid voor investeringen. Hij erkent verder dat het non-responspercentage op zich hoog is, maar in vergelijking met ander surveyonderzoek is het dan weer laag. De non-respons in kwaliteitsonderzoek in de sociale wetenschappen belooft gemakkelijk 20 tot 30 percent. Belangrijker is dat de respons representatief is voor de populatie. Dat werd in dit onderzoek zeer goed nagegaan, waarna de vastgestelde vertekening door statistische weging werd geremedieerd. Aanvullend werd non-respondenten telefonisch om een kort antwoord gevraagd op kernvariabelen. Dikwijls bleek dat zij vrij tevreden waren en dat dus de directeurs met het meeste problemen eerder geneigd waren om deel te nemen. Hij onderstreept dat het verschil hoe dan ook erg klein was en dat de overschatting van het probleem in de resultaten waarschijnlijk zeer licht is.

Definiëren is inderdaad zeer moeilijk. Voor een goede vragenlijst moet men immers altijd een optimaal evenwicht vinden tussen respons en duidelijkheid. Zo werd bijvoorbeeld 'overbezetting' niet verder toegelicht dan wat het woord zelf zegt, en kon dat zuiver subjectief gepercipieerd worden. Voor de spreker vormt dat overigens geen zwakte, omdat het net die perceptie was die onderzocht werd.

Wat de openstelling van schoolgebouwen betreft, blijkt een positief verband tussen de bouwfysische mogelijkheid en de uitvoering. Het klopt dat een heleboel scholen gewoon niet geschikt zijn voor dergelijke openstelling, bijvoorbeeld wegens het ontbreken van een aparte toegang. Ideale scholen bestaan uit drie zones: een private, een semipublieke en een publieke. De heer Leemans treedt bij dat veel scholen vroeger werden gebouwd als een soort bastions die de wereld buiten hielden, waardoor hun aanpassing een belangrijke uitdaging is.

De spreker bevestigt dat participatie nuttig en positief is voor de identificatie van de leerling met de schoolruimte. Men kan dat bereiken door hen al vanaf het ontwerpproces actief te betrekken en vervolgens in beheer, onderhoud en inrichting van bepaalde delen. Er lopen ook projecten rond groene en pedagogisch interessante speelplaatsen. De invulling van het concept van brede school en het stimuleren daarvan, overstijgen het kader van deze studie en horen thuis in de sfeer van de beleidsuitdagingen. Men moet er verder niet aan twifelen dat de Vlaamse overheid wel degelijk geïnteresseerd is in onderzoek naar het kosten- en kwaliteitsoptimum. Vraag is dan natuurlijk welke kwaliteit men precies wil nastreven in relatie met de maatschappelijke en onderwijskundige ontwikkelingen.

De heer *Jean Eliaerts* laat daarbij nog opmerken dat de monitor niet zaligmakend is, noch het enige instrument, maar wel een goede studie die bepaalde, maar dus zeker niet alle vragen, beantwoordt. En de statistische verwerking van de non-respons maakt, zoals gezegd, wel degelijk beleidsrelevante conclusies mogelijk. Er werd daarbij wel nog geen verband gelegd met de inspectieverslagen, omdat dat geen voorwerp van het onderzoek was.

In de huidige stand van de regelgeving is het nog steeds zo dat AGION alleen waarborgen mag toekennen aan bankinstellingen die op een door de regering opgestelde lijst staan. Crowdfundingprojecten vallen hier dus nog niet onder.

De spreker vindt het verder uitermate zinvol dat het agentschap blijft inzetten op de ondersteuning van ontwerpers. Op de website van AGION is er overigens nu al een informatieplaats, die nog verder gestoffeerd kan worden. Onderzoek leert immers dat daarmee snel kwaliteitswinst kan geboekt worden.

Minister *Hilde Crevits* stelt dat het beleidsmatig een goede zaak zou zijn, mocht er tegen het einde van de legislatuur al een nieuwe monitor beschikbaar zijn. Ze erkent dat, zoals de onderzoeker stelde, de respons statistisch hoog is, maar wil niet-respondenten toch overtuigen dat zij wel degelijk te winnen hebben met deelname aan de Schoolgebouwenmonitor. Zelf denkt zij dat het zeker niet het geval is dat enkel of vooral scholen met goede of de beste infrastructuur hebben deelgenomen. Het komt haar voor dat de meest evidente reden voor niet-deelname gelegen is in het feit dat men geen kostbare tijd wil stoppen in iets waarvan men denkt dat men er niets aan heeft. Ze wil alleszins met AGION bekijken hoe het delen van de expertise inzake goede praktijken en informatie, waar scholen en bureaus om vragen, kan georganiseerd worden. De minister onderstreept verder dat ook de directeurs van het GO! wel degelijk allemaal zijn bevraagd; men heeft bij dat onderdeel van de enquête dus zeker geen onderscheid gemaakt naargelang de betrokken onderwijskoepel. Wat het onderdeel 'beleidseffectiviteit' van de subsidies betreft, valt het GO! dus echter buiten de bevindingen van de studie. Dat is ongetwijfeld een vervelende situatie en ze neemt de vraag naar cijfers dan ook mee naar het GO!

VI. Slotrepleken

De heer *Jos De Meyer* spreekt zijn verbazing uit over het feit dat het GO!, nog afgezien van het systeem dat het zelf hanteert, geen cijfermatige opsplijting van investeringen per vestigingsplaats lijkt te kunnen geven.

De heer *Geert Leemans* bevestigt dat het GO! hem heeft uitgelegd dat het geen cijfers op vestigingsplaatsniveau kan bezorgen omdat het met een andere eenheid, namelijk schooldomeinen, werkt. In dat opzicht verschilt het GO! dus van het gesubsidieerd onderwijs.

De heer *Koen Daniëls* verklaart er vrij zeker van te zijn dat het GO! over cijfers per vestigingsplaats beschikt. Alleen al de aanvraag van een bouwvergunning vereist immers dat men specifiek een vestigingsplaats identificeert. En zo er echt geen cijfers zijn, zit de overheid met een heel ander probleem, merkt hij op.

Minister *Hilde Crevits* heeft er geen bezwaar tegen dat deze gedachtewisseling een vervolg zou krijgen met het GO!, maar men kan het de onderzoeker niet kwalijk nemen dat hij niet over die gegevens beschikte. Ze onderkent wel dat er nogal wat tijd is verlopen tussen het jaar van de meting zelf en de presentatie en publicatie van de resultaten van de meting. Bij de volgende monitor zou dat sneller moeten kunnen gaan.

Verder laat ze nog opmerken dat er – ook ten gevolge van het tijdstip van de meting – nog geen enkel DBFM-project in de monitor zit. Ze zullen alle in de volgende zitten, goed voor bijkomend 625.000 vierkante meter, waarvan 90 percent nieuwbouw en 10 percent renovatie.

Wat energie betreft, is ze verbaasd dat er geen enkel relevant dossier rond schoolinfrastructuur is ingediend in het kader van het Klimaatfonds. Ze kijkt na of dat alsnog kan om snelle duurzame winst te boeken. Ze herhaalt dat het Masterplan Scholenbouw rekening zal houden met de dubbele uitdaging van veroudering en capaciteit. Verder wil ze er rekening mee houden dat thans 70 percent van de subsidiemiddelen gaat naar dringende dossiers met minder rendement, maar anderzijds moet men natuurlijk ook te allen tijde oog blijven hebben voor veiligheid en hygiëne. De balans is delicaat. Ingrijpen in het bestaande systeem van first in, first out, heeft implicaties voor wie nu bovenaan staat en op grond daarvan bepaalde verwachtingen koestert. De omvang van de noden dwingt evenwel tot keuzes, samen met de koepels en de netten.

Tot slot verklaart de minister ook nog op zoek te zijn naar manieren om huurformules meer dan nu te kunnen inzetten.

De heer *Koen Daniëls* vindt het bepaald zorgwekkend dat 10 percent van de non-respondenten als motief opgeeft te weinig kennis te hebben van de gebouwen voor het invullen van de vragenlijst. Is dat werkelijk zo of zijn de vragenlijsten eerder bij de verkeerde personen terechtgekomen? Verder stelt hij vast dat 15 percent niet antwoordde op de vraag over inspectie- en brandweerverslagen, wat insgelijks bevreemdend is. Hij pleit ook voor voorzichtigheid ten aanzien van het aantal vierkante meter, want 45 percent van de 53 percent respondenten antwoordde niet op die vraag. Tot slot is hij geïnteresseerd in een kostprijsberekening per meter, ook al beseft hij terdege dat er afhankelijk van de plaats aanzienlijke verschillen kunnen zijn voor grondprijs of funderingskosten.

De heer *Jean Eliaerts* legt uit dat AGION werkt met een financieel normenbesluit, dat een maximaal subsidiebedrag van ongeveer 1300 euro per vierkante meter bevat, exclusief btw en algemene onkosten. Ook hij vindt nader onderzoek interessant met het oog op de evaluatie van de adequaatheid daarvan. Hij erkent de plaatselijke verschillen maar wijst erop dat een commissie van deskundigen, samengesteld uit de onderwijskoepels, AGION en GO!, een afwijking kan toestaan om boven het vooropgestelde plafond te subsidiëren. Hij denkt anderzijds dat het, gezien de enorme infrastructuurbehoefte, niet slecht is dat er ook in de toekomst een plafond zou blijven bestaan.

De heer *Geert Leemans* legt uit dat het percentage van 10 percent inderdaad directies betreft die als dusdanig niets met hun gebouwen te maken (willen) hebben, omdat deze beheerd worden door de inrichtende macht, en zij dus de gebouwen alleen maar gebruiken. Hij is daar achter gekomen via veldwerk, en dan meer bepaald naar aanleiding van bezoeken die hij bracht aan scholen om de

enquêtes te testen. Er bestaan ook wel degelijk directeurs die geen relatie zien tussen het pedagogisch project enerzijds en het gebouw waar dit zich afspeelt anderzijds.

De heer *Koen Daniëls* begrijpt hen, evenals degenen die dit niet als hun kerntaak zien, maar in dat geval zou men de enquête moeten doorgeven aan wie de vragen wel kan beantwoorden, want als zij zelf ook niet weten wie dat is, is er toch wel sprake van een probleem. De heer Geert Leemans verklaart niet op die problematiek te kunnen ingaan, omdat hij daarover geen informatie heeft.

De heer *Jos De Meyer* dringt er nogmaals op aan om eens het volledige op vandaag bestaande normenstelsel en subsidiëringssysteem voor de bouw van scholen te herbekijken vanuit het kostenperspectief. Dit vanzelfsprekend zonder afbreuk te doen aan veiligheids- en andere evidente standaarden. Verder is er vaak wel degelijk veel expertise bij schoolbesturen en worden zij, waar nodig, ook nog eens begeleid door gespecialiseerde diensten als de afdeling Infrastructuur binnen OVSG en DIKO bij het vrij onderwijs.

Kathleen HELSEN,
voorzitter

Jos DE MEYER,
verslaggever

Gebruikte afkortingen

AGION	Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs
bso	beroepssecundair onderwijs
DBFM	Design Build Finance Maintain
DIKO	Dienst voor Investerings van het Katholiek Onderwijs
EVA	extern verzelfstandigd agentschap
GO!	onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap
OVSG	Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap
REG	rationeel energiegebruik
tso	technisch secundair onderwijs